

Reptes i canvis als equipaments del segle XXI.

Per Francesc Muñoz, Observatori de la Urbanització de la UAB (dir.)

Els equipaments urbans com a infraestructura pública col·lectiva.

Els equipaments formen part essencial de l'espai urbà, sobretot a partir de la seva capacitat per a qualificar, diferenciar i dotar de funcions l'espai públic. En aquest sentit, si aquest ha estat moltes vegades definit com la musculatura de la sociabilitat urbana, els equipaments poden considerar-se un element certament estructural en aquesta configuració de les relacions socials que es fa present sobre la pell pública i col·lectiva de la ciutat. De manera més concreta, per a entendre la intensa relació que s'estableix entre els equipaments i aquesta dimensió social que caracteritza la ciutat en la seva escala més local, cal tenir en compte dues qüestions: en primer lloc, la distinció entre 'espai públic' i 'usos públics de l'espai'. En segon lloc, la diferenciació entre els conceptes d'espai públic i espai col·lectiu.

Pel que fa a la primera qüestió, l'espai públic, en tant que lloc de caràcter no privat, es defineix per ser l'escenari privilegiat on els usos públics del territori es mostren de manera més clara en atenció a quatre variables importants: la quantitat, la multiplicitat, la temporalitat i la intensitat dels usos de l'espai. Així, és a l'espai no privat on els usos públics es mostren en major número i diversitat, de manera més permanent i intensa. En altres paraules, parlem d'una multiplicitat d'usos diversos de l'espai urbà que romanen durant un temps important i mantenen una presència i visibilitat ben clares a la ciutat. Els equipaments, per tant, sobretot els de tipus educatiu, esportiu i de joventut, asseguren bona part d'aquest comportament ciutadà, tot configurant el propi caràcter i identitat de l'espai públic urbà.

Pel que fa a la segona qüestió, la diferència entre 'espai públic' i 'espai col·lectiu', el primer es defineix en termes conceptuals com el lloc essencial de la ciutadania comunitària a la ciutat, en el sentit que aquells aspectes socials i culturals que antropològicament considerariem com més vinculats al procés d'identificació de l'individu amb una comunitat i amb un territori concrets pertanyen o es fan presents a l'esfera física pública. Ara bé, no tots els espais públics que efectivament contenen usos públics representen en realitat atributs de tipus col·lectiu de la mateixa manera ni amb similar intensitat. En altres paraules, en alguns llocs urbans la presència i vigència dels usos públics de l'espai arriba a representar també imaginaris, valors i cultura compartida per un col·lectiu determinat en un grau tal que es produeix un procés d'apropiació, identificació, pertinença i arrelament, en aquest ordre, al lloc per part dels individus. Això és, en realitat, el que defineix el concepte d'espai públic col·lectiu. Els equipaments educatius, esportius i de joventut juguen un paper ben important tot contribuint en aquest procés que va de l'apropiació a la identificació, de la identificació a la pertinença i d'aquesta a l'arrelament al lloc urbà.

Podem, per tant, concloure que tota ciutat hauria d'aspirar a dotar-se d'una xarxa important i socialment reconeguda d'entorns on els usos públics de l'espai siguin presents en condicions de quantitat, multiplicitat, temporalitat i intensitat significatives. Uns espais on els continguts col·lectius que diferencien culturalment aquella comunitat també s'expressarien de manera tangible en un grau tal que es produeixen processos d'apropiació, identificació, pertinença i arrelament al lloc per part de les persones.

En aquest sentit, els equipaments urbans representen, moltes vegades, un veritable instrument estratègic per tal de vehicular aquestes ambicions.

Tres potencialitats dels equipaments des del seu caràcter públic col·lectiu.

A partir d'aquest caràcter com a veritable infraestructura pública col·lectiva, els equipaments urbans mostren tres clares potencialitats de cara a pensar de manera estratègica el seu caràcter com a peça essencial de la bona ciutat:

Els equipaments: lloc de la participació i l'autogestió ciutadana.

Els equipaments públics col·lectius presenten evidents potencials en termes d'espai col·laboratiu, la qual cosa introdueix de ple el debat de la qualitat de la ciutadania i la possibilitat de millorar l'exercici de la mateixa a partir d'una participació ciutadana que ultrapassi el llindar mínim de l'expressió d'una opinió determinada en un moment concret per a arribar a plantejar processos d'autogestió i col·laboració que puguin, de manera efectiva, contribuir a repensar l'espai col·lectiu de la ciutat en termes de democràcia real.

Els equipaments: lloc de la performativitat urbana.

Assolir una ciutadania 'performativa' requereix pensar els habitants i usuaris de l'espai públic no tant com a espectadors-participants sinó com a agents-partícpis que no necessàriament segueixen el manual d'instruccions d'ús de l'espai públic aconsellat moltes vegades des del disseny urbà i decideixen explorar formes d'apropiació de l'espai que creen relacions, interaccions i sinèrgies entre diferents col·lectius. En aquest sentit, els equipaments educatius, esportius i de joventut presenten clares possibilitats per a incrementar aquest valor de ciutadania activa i proactiva.

Els equipaments: lloc de la porositat, permeabilitat i creuament d'intencions diverses.

Els interessos col·lectius a la ciutat poden ser de tipus ben diversos: institucionals i ciutadans, estètics i quotidians, creatius i comunitaris. Així doncs, el caràcter líquid, híbrid i ambigu de l'espai públic urbà es veu certament afavorit per la condició dels equipaments com a espai de trobada d'aquella diversitat d'interessos.

Els equipaments urbans permeten, per tant, incrementar els llindars d'autogestió ciutadana, impulsar la performativitat col·lectiva i aprofitar el caràcter porós i permeable de l'espai públic.

Els equipaments a la ciutat del segle XXI: reptes i canvis.

Les ciutats s'enfronten en el moment actual a nous reptes que tenen a veure, d'una banda amb l'oportunitat d'assolir els objectius globals que deriven de plantejaments ambiciosos i de futur, com passa amb l'Agenda 2030 i els Objectius de Desenvolupament Sostenible, però també, d'una altra banda, amb tres grans crisis que afecten el propi caràcter de la ciutat com a entorn útil i hàbil per a la vida col·lectiva.

En primer lloc, una profunda crisi social que multiplica la desigualtat urbana, segrega l'espai de la ciutat i divideix l'espai públic entre zones d'ús d'uns i d'altres, tot deixant com a resultat una ciutat que, lluny de ser integradora, es defineix més aviat com un conjunt d'illes d'iguals, separades físicament i literal en l'espai.

En segon lloc, una crisi ambiental que ha guanyat ja un caràcter d'urgència i que té a veure amb els cada vegada més obvis i profunds impactes del canvi climàtic sobre la vida urbana, amb tot de conseqüències que van de la repetició i persistència de fenòmens meteorològics extrems a l'escalfament de l'ambient que representen les 'illes de calor' urbanes.

Finalment, una crisi de salut que s'ha vist intensificada en un curt espai de temps a causa dels efectes de la pandèmia del Covid-19, la qual, per la forma en que s'esdevenien els contagis, ha representat la negació absoluta de les condicions de densitat i intensitat urbanes que acostumaven a definir de manera essencial el caràcter espontani i atractiu de l'espai públic urbà com a lloc de trobada col·lectiu.

Defugir la ciutat fracturada i vulnerable; adaptar l'espai urbà a la realitat del canvi climàtic; o imaginar la ciutat saludable 'post-còvid' són, així doncs, tres grans reptes que les ciutats hauran de fer front en el futur immediat. Habitarem ciutats més integradores, resilients i saludables o ens haurem de confrontar amb uns futurs urbans imperfectes, caracteritzats per un genoma urbà on la desigualtat social, l'emergència climàtica i la continua inquietud per la salut siguin el peatge necessari a l'hora de fer servir l'espai públic col·lectiu?

Sens dubte, una bona part de les respostes que poden resoldre aquestes preguntes poden tenir a veure amb el caràcter i funcions dels equipaments.

En altres paraules, els equipaments col·lectius, sobretot aquells de caràcter educatiu, esportiu o relacionats amb els serveis a la joventut, poden replantejar-se no només per a contribuir a assolir de manera estratègica els objectius que deriven de l'Agenda 2030 i els Objectius de Desenvolupament Sostenible, sinó que també poden jugar un paper essencial en la resolució de l'escenari de crisi abans descrit.

En aquest sentit, els equipaments poden reformular-se en funció de quatre grans objectius de futur que, de manera literal, recull el projecte transformador de la Diputació de Barcelona 'Equipaments 2030: responsables i educadors':

- Afavorir la participació i la governança.
- Assegurar l'accessibilitat i l'equitat.
- Propiciar la igualtat i la dignitat.
- Garantir la sostenibilitat i la resiliència.

Afavorir la participació i la governança equival a fomentar la ciutadania activa i proactiva, tot reforçant el sentit democràtic de comunitat a partir de la consideració dels equipaments com una veritable xarxa de benestar ciutadà arrelada al lloc. Una estructura urbana des de la qual garantir que la participació no sigui un fi en si mateix sinó un mitjà per tal d'assajar nous llindars de co-gestió de la ciutat i els seus espais.

Assegurar l'accessibilitat i l'equitat col·lectives significa activar de manera robusta el principi d'inclusió i accés universal equitatiu per part de tota la ciutadania. Des d'aquest punt de vista, els equipaments constitueixen un instrument estratègic per tal de combatre les múltiples formes d'exclusió, algunes de conegudes i d'altres d'incipients, que la societat actual representa pel que fa a la vida quotidiana de les persones.

Propiciar la igualtat i la dignitat de les persones ha esdevingut un objectiu irrenunciable pel que fa al bon govern de la ciutat. En aquest sentit, les formes que prenen la discriminació i la violència exigeixen de noves respostes que assegurin la convivència, el diàleg intergeneracional i intercultural, la diversitat i els valors cívics, de manera que la 'ciutat educadora' ho sigui, sobretot, gràcies a uns equipaments igualment educadors.

Garantir la sostenibilitat i la resiliència urbanes necessita urgentment d'uns equipaments ambientalment responsables, compromesos amb l'eficiència energètica i l'economia circular, de manera que l'anomenat ja com l'urbanisme 'climate-proof' comenci, en realitat, pel propi disseny físic d'uns equipaments molt més ambientalment prestacionals, en relació a les noves demandes que el canvi climàtic imposa actualment.